

УДК 7.031.2.(=161.2)(477.87) «19»

Гаврош Оксана

НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО В УТВЕРДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ

У тезах простежується стан розвитку культури українців Закарпаття на межі XIX-XX століть. Розглядаються процеси систематизації та дослідження народної творчості, що відіграли помітну роль у формуванні художньої традиції живопису Закарпаття.

Ключові слова: нація, традиція, народна творчість, фольклор.

Gavrosh O. Folk Art in asserting national identity of Zakarpattia's Ukrainians in the Interwar period of the twentieth Century

The state of development of the Ukrainian culture in Transcarpathia on the border of XIX-XX centuries is traced and analyzed in this article. The processes of folk art organizing and researching, that played a prominent role in formation of the Transcarpathian artistic tradition of painting are analyzed.

Keywords: nation, tradition, folklore.

Гаврош О. Народное искусство в утверждении национальной идентичности украинцев Закарпатья в междувоенный период XX века

В тезах прослеживается развитие культуры украинцев Закарпатья конца XIX – начала XX столетия. Рассматриваются процессы систематизации и исследования народного творчества, что сыграло важную роль в формировании художественной традиции живописи Закарпатья.

Ключевые слова: нация, традиция, народное творчество, фольклор.

Мистецтво як простір культурної рефлексії здатне не тільки переосмислювати історичний досвід, а й відкривати в ньому новий зміст. Історія образотворчого мистецтва Закарпаття обмежується часовими вимірами, що у контексті світових є не дуже великими.

Джерелом формування та творення образотворчих процесів у краю протягом багатьох століть були фольклор й народне мистецтво, що визначило на довгі роки його самобутність і традиції.

Протягом століть, перебуваючи під гнітом різних держав, розв'язання національного питання українців Закарпаття ускладнювалося важким соціально-економічним становищем, де панувало масове безробіття, злидні, безземелля та неосвіченість. Кінець XIX – початок XX ст. для Закарпаття у складі Австро-Угорщини характеризується занепадом суспільного життя корінного українського населення або угорських русинів. Історики відзначали зростання утисків та повальну мадяризацію, особливо серед місцевої інтелігенції. При цьому більшість дослідників вказували на інертність, пасивність угорської інтелігенції, відсутність у неї національного обов'язку, небажання працювати на ниві народної освіти, плазування перед властями [2, с. 10].

Про це писали Михайло Драгоманов (відвідав Закарпаття у 1875 та 1876 роках), Володимир Гнатюк (у 1895-1896-х роках), Іван Петрушевич (у 1890-х роках). Дослідники вказували на проугорську орієнтацію інтелігенції, а головне – втрату національної самосвідомості, незважаючи на те, що її більшість була вихідцями з того простого народу, за рахунок якого й жили.

Підтвердженням вищенаведених стверджень відомих науковців є статистичні данні, що демонструють прояв політики денационалізації українців Закарпаття. Згідно з переписом населення у 1900 році, із усіх представників народної освіти краю (1770 чол.) українською мовою розмовляло лише 8%, а угорською – 69%. Красномовним свідченням є те, що жоден із представників творчої інтелігенції (121 чол.) не розмовляв українською. За даними перепису, 93% вказали, що користуються угорською мовою, а 7% – німецькою та румунською [2, с.10].

За наявної соціально-економічної ситуації на Закарпатті українцям було важко здобути висококваліфіковану професію, в тому числі і мистецьку, що не сприяло розвитку української культури краю. Відсутність професійного художницького середовища на Закарпатті пояснює орієнтацію місцевих художників на процеси, які відбувалися в угорському мистецтві, що на хвилі економічного та національного піднесення після 1868 року (утворення дуалістичної монархії) мало сприятливі умови для розвитку угорської художньої традиції.

Процес власної ідентифікації українців Закарпаття, що вирізнялась від зовнішньої, соціально зумовленої, розпочався лише на початку XX століття – у часи входження краю як автономної одиниці до складу Чехословацької Республіки (1919–1938) під назвою «Підкарпатська Русь» [3, с. 5]. Чехословаччина проводила в регіоні широкомасштабні акції на модернізацію політичного, економічного та культурного життя населення. Саме в цей час дослідники активно почали вивчати народне мистецтво краю.

Визначну роль у розвитку культурницьких процесів на Закарпатті на початку XX століття відігравали культурні товариства. На Закарпатті громадські організації охоплювали значну частину населення і були одним із головних чинників суспільного життя. Процес їх утворення розпочався наприкінці 1919 року, а вже в січні 1926 року урядова статистика зареєструвала тут 158 громадських організацій із найрізноманітнішими напрямками діяльності: культурно-освітні, творчі, національні, господарські, професійні тощо [7, с. 585].

У цей період масово з'являються і громадські організації, створені за національними ознаками та симпатіями. Їх існування було закономірним явищем в умовах багатонаціонального складу населення Закарпаття та появи тут нових національних груп, насамперед, емігрантів з Радянської Росії й України та Галичини, які намагалися активно впливати на характер і зміст громадського життя краю. Це виявилось у протистоянні між прихильниками двох течій: москвофільської та українофільської, а мовознавство посідало друге місце серед гуманітарних наук після історії.

У центрі уваги мовознавців однією з головних проблем було питання про характер мови русинів-українців. Одні вважали її діалектом української, інші – оцінювали як чисто російську мову. Мовне питання розглядалося не лише в ході наукових дискусій, але і на державному рівні.

Загальне пожвавлення культурного життя на Підкарпатській Русі у 20-30-х роках XX століття сприяло бурхливому розвитку фольклористики Закарпаття. Становлення етнографії Закарпаття збігається із початковим етапом дослідження фольклору інших частин українських земель, чому сприяли вчені Центральної України і Галичини. Знову важливим чинником пожвавлення фольклорно-етнографічної діяльності в регіоні стали громадсько-культурні діячі з Галичини, Наддніпрянської України, Праги [6].

Велику роль у розвитку фольклорно-етнографічної думки Закарпаття відіграло товариство «Просвіта», засноване у 1920 році. Товариство організувало Крайовий музей в Ужгороді та Етнографічний музей в Мукачеві, музично-етнографічний кабінет [8].

Значну роль у вивченні фольклору Підкарпатської Русі відіграв професор Ужгородської реальної гімназії, доцент Празького Карлового університету, лінгвіст, літературознавець Іван Панькевич, який у статтях про етнографію Закарпаття поєднував популяризаторський і дослідницькі аспекти. Здебільшого ці статті мають оглядовий характер і зачіпають популяризаторські й дослідницькі аспекти.

Не менший інтерес до вивчення побуту, етнографії та особливостей життя закарпатських горян проявляли чехословацькі художники. Серед чеських дослідників, яких Підкарпатська Русь зацікавила як об'єкт вивчення, був Флоріан Заплетал. Він був першим чеським мистецтвознавцем, істориком, публіцистом, журналістом й фотографом, який інформував чеську громадськість безпосередньо із Закарпаття про події цього краю. Обіймаючи посаду секретаря та першого радника у військових справах першого губернатора Підкарпатської Русі Юрія Жатковича, він став одним із найвизначніших дослідників церковної архітектури Закарпаття першої половини 20-х років XX ст.

Вацлав Фіала – чеський художник, етнограф, що декілька років провів на Закарпатті, вивчаючи народне мистецтво краю. Впродовж 1936–1937 років митець разом із родиною пішки мандрував гірськими заклунками краю. У горні творчого осмислення побачене переплалося майже у 200 живописних полотен і графічних малюнків, яких автор публічно не виставляв [5]. В. Фіалі вдалося уникнути однобічності у змалюванні життя закарпатців. Він дотримувався точності в зображенні етнографічних деталей, що на думку багатьох дослідників витікає з традицій чеського образотворчого мистецтва, зокрема, простежується у творчості Й. Манеса, М. Алеша, М. Швабінського та інших.

У 1924 року у Празі відбулася велика виставка під назвою «Життя і мистецтво Підкарпатської Русі». Під цією ж назвою було випущено ілюстроване видання, яке підготував відомий етнограф та художник С. Маковський. Колекція цієї виставки постійно поповнювалась. Вона демонструвалась в Брно у 1930 році, більшість її експонатів потрапило до етнографічних музеїв

Праги та Брно, частина – передана шкільному відділу в Ужгороді. Виставка справила велике враження і на чехословацьку інтелігенцію, і на закарпатських художників, яким вона відкрила очі на справжні традиції їхнього народного мистецтва [4].

Поданий вище огляд культурної ситуації у міжвоєнному Закарпатті свідчить, що національна ідентифікація українців Закарпаття відбувалась у доволі суперечливих умовах. З одного боку, після відчутного занепаду крайової культури в умовах австро-угорського гноблення чеська доба позначилася відчутним відродженням духовного життя, активізацією усіх суспільних процесів, урізноманітненням форм і засобів мистецької комунікації. З іншого боку, крайова культура лишалася практично цілком патріархальною, рустикальною, нові тенденції ще тільки намічались і фактично не сягали далі від двох найбільших міст (Ужгорода і Мукачеве). Перед митцями стояли завдання перш за все творчого освоєння багатющої народної традиції (чим активно займалися місцеві кадри поряд з приїжджими з Галичини та Чехословаччини), а також синтезу її з новітніми культурними віяннями тогочасної Чехословацької Республіки і загалом Європи, що визначило самобутні форми закарпатської школи живопису протягом його розвитку у XX столітті.

Література:

1. Божук Г. Сторінки історії Етнографічного Товариства Підкарпатської Русі // *Культура Українських Карпат*. – Ужгород: Гражда, 1994. – С. 308–320.
2. Вчені Росії про Закарпаття: Із карпатознавчої спадщини. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня, 2009. – 520 с., 56 с. іл.
3. Дорошенко Д. Угорська Україна. – Прага, 1919. – 60 с.
4. Маковский С. К. Народное искусство Подкарпатской Руси. – Прага: Пламя, 1925. – 155 с.
5. Моторний В., Савоцька Х. Закарпатські мотиви у творчості В. Фіали // *Проблеми слов'янознавства*. – Львів, 1977. – В. 15. – С. 71–78.
6. Хланта І. В. Роль учених Центральної України і Галичини у розвитку фольклористики на Закарпатті // *Українські Карпати*. – Ужгород: Карпати, 1993. – С. 522–532.
7. Штець М. Місце і роль Івана Панькевича в культурно-освітньому та громадському житті Закарпаття // *Українські Карпати*. – Ужгород: Карпати, 1993. – С. 582–589.